УДК 811.111’37: 34

Грабар Т.В.
викладач кафедри
іноземних мов ХЕПУ

Структурно-семантичні та словотворчі характеристики правової термінології у сучасній англійській мові

Анотація

Статтю присвячено дослідженню термінології юриспруденції, що дозволяє отримати цілісну картину правничої терміносистеми на сучасному етапі розвитку англійської мови та висвітлює загальнотеоретичні питання, які стосуються процесів виникнення, розвитку та функціонування англійських термінів права як одиниць первинної і вторинної номінації. Установлено роль словотвірних елементів при творенні юридичних термінів та продуктивні моделі термінотворення сучасної англійської юридичної термінології.

Аннотация:

Статья посвящена исследованию терминологии в юриспруденции, что позволяет получить целостную картину правовой терминосистемы на современном этапе развития английского языка и высветление общетеоретических вопросов, что касаются процессов возникновения, развития и функционирования английских терминов права, которые являются единицей первичного и вторичной номинации. Установлена роль словарных элементов в формировании юридических терминов продуктивной модели словообразования современной английской юридической терминологии.

Annotation

The article is devoted to the investigation of special law terminology in English which gives the opportunity to describe the integral picture of the legal terminonological system inventory at the modern stage of the English language development, as well as general theoretical issues concerning the process of formation and functioning of law terms as units of primary and secondary nomination. The role of word-forming elements in term formation was studied and the productive models of term formation in modern legal lexics were determined.

Терміни різних галузей знань утворюють в українській та іноземній мовах свої системи з внутрішньою впорядкованістю компоне-

нтів. Знайти оптимальну відповідність цих систем – важливе завдання сучасної філологічної науки, орієнтованої на якісне викладання іноземних мов.

Необхідною передумовою спілкування фахівців (що стає складнішим у зв'язку з безперервною спеціалізацією наук) є процеси впорядкування, гармонізації та уніфікації спеціальних лексичних одиниць, зокрема, в англійській мові. Ці процеси можливі за умови чіткої систематизації окремих термінологій, опису зв'язків між окремими елементами систем та їх логічному впорядкуванню. Міжнародна уніфікація законодавства, прикладом якої є правова база Європейського Союзу, потребує глибокого знання відмінних та схожих рис правових систем. Такі знання не можна відокремлювати від знання правової термінології. Вивчення англійської юридичної термінології надає можливість точно окреслити сучасну концептуально-лексичну картину юриспруденції як таку, що пов'язана з глибинними механізмами інтелектуальної діяльності людини, і це знаходить відображення у формуванні засобів виразу, в моделях та правилах її організації і в структурі самого юридичного дискурсу.

Актуальність дослідження зумовлена фактом необхідності системного вивчення спеціальної англійської юридичної термінології як важливої частини лексичної підсистеми, що містить не тільки частини слів, але й словотвірні моделі і правила сполучення слів-термінів у синтагматичні послідовності для вираження конкретного номінативного завдання, для якомога повнішого її опису та виявлення усіх основних шляхів її формування, організації та функціонування в межах правничого письмового дискурсу.

Мета дослідження полягає у тому, щоб системно представити англійську правничу термінологію, основні шляхи і способи утворення юридичних термінів у сучасній англійській мові та описати деякі прагматичні аспекти функціонування правничих термінів у письмовому юридичному дискурсі.

Предметом вивчення виступають словотвірні, структурно-семантичні характеристики англійської юридичної термінології, як і окремі аспекти її функціонування в правничому дискурсі.

Методи дослідження: метод синхронного опису і структурного аналізу, компонентний, словотвірний, контекстуальний та трансформаційний аналізи, а також елементи статистичного аналізу. Для виявлення особливостей структурно-семантичних процесів, що відбуваються в правничій підсистемі англійської мови, застосовувався зіста-

вний аналіз, традиційно-аналітичний метод спостереження та узагальнення мовних фактів та метод лінгвістичного опису, що передбачає пояснення будови і функціонування досліджуваних явищ.

Основні відмінності терміна від загальновживаної лексичної одиниці полягають у специфічності вживання, його змістовій точності, наявності дефініції, семантичній цілісності спеціальної номінації, стилістичній нейтральності, номінативному характері найменування та відповідності терміна певній терміносистемі. До структурної побудови терміна висуваються такі вимоги, як відповідність нормам мови, стислість, деривaційний потенціал, інваріантність та вмотивованість. Семантичний аспект терміна передбачає дотримання таких вимог, як відсутність суперечностей між прямим значенням терміна як слова та його значенням у певній терміносистемі, однозначність терміна та відсутність синонімів. Юридичний термін – це одиниця мови, що виражає специфічне поняття, яке належить теорії та практиці юриспруденції, характеризує й ідентифікує його. Термінологія юриспруденції – це сукупність юридичних термінів мови. Кожна спеціальна термінологія є відбитком понятєвої системи певної галузі науки або техніки у формі терміносистеми. Така система водночас виконує функцію лексичної системи спеціальної мови в певній галузі. Термінологія є інструментом організації та репрезентації спеціальних знань. Під організацією знань розуміємо те, що міститься, відповідає і ґрунтується на змісті терміна, у той час, як репрезентація знань пов'язана з планом вираження мови. Таким чином, системному аналізу підпорядковується як структурна будова термінів, так і їх семантичне наповнення. В англійській мові юридичні терміни інтерпретуються у вигляді різного роду номінативних одиниць. Прості лексичні одиниці передають глобальне бачення світу (law, crime, act, court, intent, duty, verdict, plea, suit, fine, charge, pact). Номінативні одиниці юридичної терміносистеми – похідні та складні слова різних типів, словосполучення – еквівалентні простим лексичним одиницям. Похідні і складні слова, які є термінами юриспруденції, частіше всього передають основні та диференційні ознаки екстралінгвістичної реальності. Словосполучення дублюють елементи основної категорії, але відрізняються ознаками додатковості, посилювання і орієнтуються на субкатегорізацію єдиної категорії за різними ознаками, які становлять цінність для фахівців у галузі права. Юридична термінологія становить автономний прошарок лексичного складу сучасної англійської мови. Екстралінгвістичні чинники впливу на розвиток англійської юри-

дичної термінології зумовили її сучасне функціонування як системи, що складається з термінів – лексичних одиниць англійської мови та термінів – запозичень з інших мов (зокрема, з латини: lex lata "позитивне право", lex loci delictus "закон місця скоєння злочину", corpus delicti "склад злочину", та французької мови: plaintiff, prison, sentence, decree, heritage, jurisdiction, judgement, attorney, judge). Англійська революція 1649р., поява Декларації про права та Білля про права 1689 р. призвели до появи термінів зі значенням злочинного діяння (illegal punishment) та термінів для позначення прав та свобод підлеглих (freedom of proceedings). Колоніальна політика Англії також породила значну кількість термінів для позначення державних установ *(*council for Affairs of Province), податків (sugar, tobacco), прав короля та посадових осіб (power to levy taxes), обов'язків колоній (maintaining the policy of Great Britain). У зв'язку з розвитком техніки та промисловим переворотом в Англії у 60-80ті роки XVIII ст. з'явилися нові терміни для позначення посадових осіб (Minister of War Transport), правових актів (air-force act, road traffic act), злочинних діянь (joy-riding). Таким чином, склад термінів в англійській юридичній термінології завжди спричинений чинниками екстралінгвістичного плану – системою понять, якою оперувало правознавство. Сьогодні система англійської юридичної термінології існує як сукупність однокомпонентних термінів-слів (простих, похідних, складних, слів-скорочень) та багатокомпонентних термінологічних одиниць – словосполучень із різною кількістю елементів. В утворенні правничих термінів домінують префіксальні моделі non-+n>N, dis-+n>N, un-+v>V (зі значенням "протилежності"), co- + n > N ("взаємного зв'язку"), sub- + n > N ("частина чогось"), суфіксальні моделі v + -ance/ence > N, v + -ion > N, v + -ing > N ("опредмечена дія"), v+ -ee > N, v+ -er/or > N ("виконавець дії"), a + -ity > N ("опредмечена ознака"), за якими переважно створюються іменники, оскільки основною функцією правового терміна є номінативно-дефінітивна, тобто номінація спеціального поняття, регламентованого у своїх межах дефініцією. Наприклад: "повернення у вихідне становище" (re-: recodify "*рекодифікувати*"), "позбавляти, звільняти від того, що позначене мотивальною ознакою" (dis-: disbar "*позбавляти права адвокатської практики*", de-: debar "*позбавляти права*"), "заперечення або вказівка на відсутність поняття або ознаки" (non-: non-criminal "*незлочинний*"), "спільність дій" (co-: co-adopt "*спільно всиновлювати*"), "нижча посада" (sub-: sub-advocate "*молодший*

адвокат"), "надмірна кількість" (over-: overinsurance *"страхування на суму, що перевищує реальну вартість*"), "перебування за межами" (extra-: extralegal *"не передбачений законом*"), "помилкова або злочинна дія" (mis-: misappropriate *"неправомірно заволодіти"). Префікси* un-, dis-, de- є синонімами при позначенні "позбавлення або звільнення від того, що позначене мотивуючою основою", при вживанні в моделях un-+ n> V (unlaw *"правопорушення*"), dis-+n> V (disuse *"невикористання прав")*, dis-+ v>V (disaffirm *"відмовляти в підтвердженні*"), de- + n> V (depenelization *"скасування покарання за передбачений законом злочин")*.Суфіксальні моделі, які використовуються для творення суфіксальних термінів-дериватів англійської юридичної термінології v +-age> N, v +-al >N, v+-ary/ery>N, n +-ess >N, v+- ion >N, v+ -ment >N, a +-ism>N, n+- ship> N, n+-ity>N, v+-er/or >N, a+ -acy>N. Усі ці транспонувальні і нетранспонувальні суфіксальні моделі передають такі значення, до яких належать "колектив або сукупність осіб, на яких вказує основа", (-acy: advocacy *"адвокатура"; -*ary/ery: *machinery "організаційний аппарат*"), "положення, ранг, титул" (-age: alienage *"статус іноземця*"), "вид занять або професійну діяльність людини" (-er/or: counter *"адвокат*"), "особу жіночого роду" (-ess: feloness *"небезпечна кримінальна злочинниця*"), "напрям у політиці, суспільній думці" (-ism: parliamentarism *"парламентаризм*").

Юридичні терміни – складні слова переважно утворюються за моделлю n + n >nn з метою характеризувати предмети та явища у праві з різних точок зору та співвіднести їх одночасно з двома ознаками, якими характеризується предмет, що необхідно назвати. Ця модель використовується для найменування суб'єктів дії (*church-roller "церковний злодій*", stock-jobber *"біржовий шахрай*"), місця дії (court-house *"будівля суду*", custom-house *"митниця*"), документів (windbill *"фіктивний вексель*"), об'єктів права (firm-name *"фірмове найменування*"), злочинів (skyjack *"викрадення літака*") тощо.

Тенденція до мовної економії та схильність англійської мови до моносилабізму сприяють використанню в англійській юридичній термінології термінів-абревіатур. Ініціальний тип абревіатур номінує назви посадових осіб (S.A. – State's Attorney – *"прокурор штату*"), документи (D.C. – death certificate *"свідоцтво про смерть*"), види правових актів (H.S. – habeas corpus *"акт про передачу арештованого в суд*"), види судів (D.C. – District Court *"федераль-*

ний районний суд"), галузі та інститути права (C.L. – common law "*загальне право*") тощо.

Творення юридичних термінів відбувається в англійській мові переважно за тими самими словотвірними і синтаксичними моделями і з використанням тих самих словотвірних засобів, що й творення загальновживаних лексичних одиниць, хоча й характеризується певними особливостями.

Вербалізація сучасних правових знань здійснюється за допомогою певних механізмів перебудови семантики мовних одиниць, у яких особа, що пізнає реальність, пристосовує мову до адекватного способу її відображення. Використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції – функції найменування, називають вторинною лексичною номінацією, всередині якої розрізняють два основних види: метафору та метонімію.

В основі метафоризації загальновживаного слова англійської мови, що стає терміном юриспруденції, знаходиться об'єктивна подібність між предметами (colonize амер. "*переселяти тимчасово виборців в інший виборчий округ з метою незаконного вторинного голосування*" від colonize "*колонізувати*"), подібність ознак (front "*(легальне) прикриття для злочинної діяльності*" від front "*лицьовий*"), подібність до тварин (shark "*шулер", "митний чиновник"* від shark "акула") та до назви предмета або місця (resort "*злодійське кубло*" від resort "*курорт*").

Метонімічний перенос значення здійснюється на основі зв'язку між процесом і результатом (report "*запис судової справи"* та "*збірка судових рішень"*, life "*життя"* і "*довічне ув'язнення*"), процесом і особою (bag-steal "*викрадення сумки"* і "*злодій, який спеціалізується на викраденні сумок"*), процесом і предметом (controversy "правовий спір" і "предмет спору", succession "успадкування" і "майно, яке переходить у спадок"), частиною і цілим (argument "*доказ"* і *"викладення доказів"*).

Явища полісемії, омонімії, синонімії та антонімії відіграють організуючу та дезорганізуючу роль в окремих підсистемах юридичної лексики. Полісемія правничого терміна надає термінології права необхідну для її функціонування можливість економії мовних засобів (процес і його результат: establishment "*утворення, установа"* і "*закон, правило, норма"*, tenancy "*володіння"* і "*орендоване майно*"; процес і предмет: controversy "*правовий спір"* і "*предмет спору*", graft – "*хабарництво" і "хабар*", inheritance – "*успадкування"* і "*нерухо-*

мість, що успадковується"; особа і документ: reporter – "*доповідач*" і "*збірка судових рішень*") та створює основу для здійснення процесів поступового переосмислення елементів термінології.

Головна характерна риса омонімів полягає у тому, що вони є фактами різних семантичних полів. В термінології права омонімія може бути безпосередньо пов'язана з семантичним розвитком слова (criminilization, home, formula) або бути результатом звукового збігу різних слів (case "*ящик, сумка*", case "*випадок, судовий прецедент*"; jury "*тимчасовий, аварійний*", jury "*суд присяжних*"; court "*тенісний корт*", court "*суд*").

Антонімічні відношення номінативно систематизують наукові поняття – складну і багатопланову мережу протиставлень (criminal – lawful, excusable – punishable, criminal – judge, claimant – defendant). З точки зору їх структурної класифікації виділяються такі різновиди антонімів у правовій терміносистемі: різнокореневі (лексичні), де протилежність виражається різними коренями: forensic "*судовий*" – injudicial "*несудовий*", corroborated alibi "*підтверджене алібі*" – dubious alibi "*сумнівне алібі*"; однокореневі, антонімічність яких передається за допомогою взаємно протилежних за змістом словотвірних засобів, що приєднується до однієї основи: imprison "*саджати в тюрму*" – disimprison "*звільняти від тюремного ув'язнення*", alienable "*відчужуваний*" – inalienable "*невідчужуваний*".

Таким чином, спеціальну термінологію права розуміємо як множину, всі елементи якої організовані в систему, і саме ці відношення зумовлюють місце кожного елемента в системі англійської юридичної термінології.

У процесі лінгвістичного упорядкування термінології права необхідно враховувати поряд з такими системними її рисами, як антонімія і гіпонімія, її зрозумілість і доступність усім верствам населення, з метою регулювання і впливу на ті відношення, в яких з'явилися право і мова права, зокрема.

Висновки. Для сучасної англійської юридичної термінології характерною є подвійна мовна основа. Одночасно зі словами та виразами, що належать до власне англійської мови, наявні також терміни-слова та терміни-словосполучення, запозичені з класичних та сучасних європейських мов. В англійській мові вони значною мірою асимілювалися, внаслідок чого ядро сучасної лексики права є лише част-

ково специфічним і будується відповідно до правил термінотворення, властивих англійській мові в цілому.

Провідна роль у творенні нових термінів належить афіксації. У процесі побудови юридичних термінів використовується більше 60% наявних у сучасній англійській мові суфіксів і префіксів. Найчастіше твірною основою виступають іменники та дієслова, рідше – прикметники. Результативною одиницею префіксального і суфіксального термінотворення у праві є іменник.

Моделі правових термінів в англійській мові організовані відповідно до доволі жорстких норм термінотворення, які є типовими для вузькоспеціальної лексики. Наповнення моделі відбувається згідно з екстралінгвістичними вимогами поняттєвого поля. Чіткість і універсальність моделей творення правничих термінів забезпечуються набором визначених словотвірних елементів певного мікрополя.

Література

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. В 2-х ч. Ч.1. /В.І.Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 271 с.

2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. В 2-х ч. Ч. 2./В.І.Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 302 с.

3. Англо-русский юридический словарь / [сост. С.Н. Андрианов, А.С. Берсон, А.С. Никифоров]. – М. : Руссо, 2003. – 510 с.